

GEMEENSCHAPSVORMING EN KERKOPBOUW

Een theologisch advies

Op verzoek van de agendacommissie en de delegatieleiders van het L.P.O. hebben twee theologen, A. Brandts en T. van den Hoogen, een analyse gemaakt van de kerkbeelden die te vinden waren in de rapporten van de delegaties voor de zitting van mei. Het verslag van de beide theologen volgt hier.

1.1. Inleiding

In het overleg tussen agendacommissie en delegatieleiders is de wens naar voren gekomen om te beschikken over een analyse van de kerkbeelden die vervat liggen in de rapporten die door de delegaties zijn ingebracht op de zitting van L.P.O. III in mei 1978. Deze vraag had als achtergrond de onduidelijkheid in de betreffende meizitting over de verhouding van de begrippen 'gemeenschapsopbouw' en 'kerkopbouw'.

Het voor u liggend advies heeft de vraag naar de kerkbeelden in de genoemde rapporten verstaan tegen de achtergrond van die onduidelijkheid. Het ziet er daarom wat anders uit dan aanvankelijk wellicht werd verwacht. Dit heeft drie oorzaken. Allereerst is het materiaal zoals dat in de rapporten naar voren komt, nogal divergent en in lang niet alle gevallen zo uitgebreid als noodzakelijk en wenselijk zou zijn voor een goede theologische analyse.

Bovendien zou de vraag om kerkbeelden te analyseren kunnen veronderstellen dat men ergens een exact aantal kenmerken van Kerk-zijn aan kan ontlelen, om dan vervolgens na te gaan hoeveel van die kenmerken in elk rapport aanwezig zijn.

Een dergelijke 'ecclesiologie vooraf' is echter theologisch niet verantwoord.

Tenslotte meenden de samenstellers van dit advies dat in de vraag naar een analyse van kerkbeelden een aantal vragen verstrengeld liggen die niet per se zo verstrengeld hoeven te blijven. Dit advies wil met name die verstrengeling ontwarren, om aldus de besluitvorming op het L.P.O. doorzichtiger te maken.

1.2. De termen van het probleem

De onduidelijkheid in de verhouding tussen 'kerkopbouw' en 'gemeenschapsopbouw' gaat eigenlijk al terug op de voorzitting in januari 1978, toen namelijk de thematiek voor de meizitting moest worden geformuleerd. Als omschrijving werd toen gevonden: kerkopbouw als opbouw van de geloofsgemeenschap. Op voorstel van de bisschoppen werd hieraan toegevoegd: Kerk: gemeenschap, gemeenschapsvormend. Dit geheel werd in de vergadering van de agendacommissie met de delegatieleiders in januari 1978 nog verder aangevuld: Kerk, gemeenschap en gemeenschapsvormend in de samenleving. De bisschoppen hadden met hun aanvulling kennelijk willen onderstrepen dat voor de inhoud van het begrip 'Kerk' wezenlijk was: gemeenschap en gemeenschapsvorming. In de genoemde vergadering van de agendacommissie wilde men echter voorkomen dat er een tegenstelling zou gaan groeien tussen gemeenschapsopbouw en kerkopbouw. Dat gaf men als motief voor de nadere aanvulling. Men sprak zelfs af als opdracht te formuleren: wat signaleert u in uw

diocees aan activiteiten en vormen van kerkopbouw en verdere gemeenschapsopbouw, zowel op lokaal als regionaal vlak. Naar het bewustzijn van de agendacommissie en delegatieleiders viel kennelijk kerkopbouw ook niet samen met gemeenschapsopbouw, men wilde een tegenstelling vermijden, maar dat laatste juist doen door bij de problematiek van 'kerkopbouw' een bredere vraagstelling te betrekken, namelijk die van de 'verdere gemeenschapsopbouw'.

Een compromis-formule? Het doet achteraf eigenlijk niet terzake, omdat het er alle schijn van heeft dat zowel in de voorzitting als in de latere vergadering van de agendacommissie dezelfde, onuitgesproken gedachtengang onder de thema-omschrijving lag. Men zou die gedachtengang ongeveer als volgt kunnen omschrijven. *Vanuit* een willen behoren bij en verantwoordelijkheid willen dragen *in* de feitelijke rooms-katholieke Kerk in Nederland, willen we onderstrepen dat wezenlijk voor die Kerk haar gemeenschapsaspect is en dat dit aspect verder moet worden uitgebouwd. Nu zien we in onze Nederlandse samenleving ook allerlei andere initiatieven tot opbouw van gemeenschap. Maar — hoewel kerk wezenlijk gemeenschap(s-vormend) is, is niet elke vorming van gemeenschap ook Kerk(opbouw).

Tot zover is ieders gedachtengang ongeveer dezelfde. Maar nu gaan de wegen uiteen. Ofwel men meent met name het verschil te moeten onderstrepen, uit een authentieke zorg om de kerkelijke identiteit. Ofwel men meent vooral te moeten onderstrepen dat vanuit die kerk contact gezocht moet worden met die andere initiatieven tot gemeenschapsvorming, uit een even authentieke zorg om de relevantie van de kerk in de samenleving.

Theoretisch is snel duidelijk dat beide benaderingen aanvullingen van elkaar kunnen zijn. Maar op het vlak van pastoraal beleid is deze theorie moeilijk uitvoerbaar omdat kennelijk beide zorgen elk apart zoveel energie en aandacht vragen, dat men zich blijkbaar slechts aan één ervan kan wijden.

1.3. *Alles in het geding*

Waarom vragen beide zorgen zoveel energie en aandacht, dat het soms lijkt of de groepen die zich aan die respectievelijke zorgen willen wijden, elkaar nauwelijks als leden van eenzelfde gemeenschap kunnen herkennen, en dat men gaat spreken van twee kerkbeelden die in het geding zijn? Wanneer men de verslagen van de vergaderingen van en rond het L.P.O. III nog eens doorleest, en wanneer men van daaruit nog eens de brochure 'Een stap verder' doorleest, vindt men het volgende antwoord. Het gaat bij de vragen die daar aan de orde zijn, kennelijk niet om een deel-aspect van het christen-zijn in deze tijd. Wat in het geding is, althans op het L.P.O. (dit landelijk niveau zegt nog niet alles over datgene wat lokaal en regionaal in het geding is; misschien heeft men daar reeds leefbare en christelijke antwoorden gevonden; maar eenmaal landelijk bij elkaar, moet men als het ware de pas inhouden), is het bestaansrecht van meerdere totaal-visies op het christen-zijn in onze tijd. Alles is blijkbaar in het geding. De brochures 'Mijn idee' en 'Een stap verder' hebben een thema aangeraakt dat bij de respondenten en op 't L.P.O. III veel breder resonant dan de termen doen vermoeden. Laten we eens luisteren naar die feitelijke resonantie. Wie 'Een stap verder' doorleest, ziet dat bijna alle aspecten van het christelijk leven aan de orde komen. Leerstellige vragen en pastorale vragen, vragen naar gebed en naar

actie, naar de kerk als instituut en als gemeenschap. Het gaat om traditie en om de toekomst, om ambt en leken, om man en vrouw in de Kerk. Het geloof in God, Christus en de Heilige Geest komt aan de orde, maar ook de betekenis van sacramenten, van de prediking, van de catechese, van de oecumene. Men spreekt over diakonie en liturgie, over ethiek, over openbaring en over ervaring, over de grote Kerk en over de kleine groepen.

Men kan ook nog iets anders constateren in die brochures en notulen. Alles staat kennelijk op het spel, en nu verwacht de één alles van een herstel van het traditionele gezag en de ander alles van de dialoog. De één ziet in de veranderingen op het gebied van de ethiek de totale ontredde van de kerk, terwijl de ander alles verwacht van een politieke opstelling van de predikant. Beslissend voor de één is de opstelling van de bisschoppen, maar voor de ander gaat het om de stem van de leek. Alles hangt voor de één af van een leerstellige verdieping van de catechese, maar de ander vestigt al zijn hoop op het voorleven van het christendom in daden.

Overigens zal niemand zich graag typeren in een van deze tegenstellingen, maar toch zoekt ieder naar dat punt dat voor een beslissende wending in de koers van de Nederlandse Kerk van doorslaggevende belang is.

Welnu: omdat dit bewustzijn, dat alles op het spel staat en dat er ergens één sleutel voor de problemen gevonden moet kunnen worden, zo sterk is, is het zo moeilijk om tot een ietwat nuchtere taakomschrijving te komen, en die in een aantal deelaspecten te onderscheiden. Je spreekt immers niet over deel-aspecten als alles op het spel lijkt te staan. Dan lijkt je je energie te moeten wijden aan de totaliteit van de koers, de allesbeheersende vraag...

1.4. *Gelovige bestaanszekerheid*

In een situatie waarin alles in het geding lijkt te zijn, staat uiteindelijk de gelovige zekerheid, waaruit een christen leven mag, of: het gelovige vertrouwen, op het spel. Daarom worden vragen aan de bisschoppen met zoveel klem gesteld, daarom zijn de reacties soms zo emotioneel en daarom kijken de meeste deelnemers zo ernstig. Dit alles getuigt van een grote mate van betrokkenheid bij de zaak, en is daarom zeer waardevol. Maar het kan, hoe men ook vergadert en wie er ook de leiding heeft, het gesprek fundamenteel blokkeren, althans wanneer die gelovige bestaanszekerheid defensief wordt opgevat, en als exclusief naar anderen toe.

Gelovig vertrouwen is enerzijds een volop menselijke zekerheid. Dat is hier bedoeld in de zin dat ze aan concrete mensen die punten van houvast en oriëntatie biedt, waardoor hun bestaan een zinvol ge-ordend geheel wordt.

Gelovige bestaanszekerheid neemt daarom alle karaktertrekken aan die typerend zijn voor de mens welke haar verworven heeft of aan het verwerven is. Het komt daarom ook voor in allerlei sociologische, psychologische en culturele variaties. Welke verschillen in sfeer, taalgebruik, opvattingen en handelwijzen bestaan er niet tussen enerzijds de 'Focolarini' en anderzijds de groep 'Op blote voeten', of tussen het 'Jordaanpastoraat' en de groep 'Zomaar mensen', of tussen het 'Marialegioen' en 'Christenen voor het socialisme'. Wezenlijk voor gelovige bestaanszekerheid is echter niet alleen dat ze een volop menselijke zekerheid is. Het wordt ook gekarakteriseerd door een vertrouwen dat de gelovige ervaart als iets wat hij of zij 'om niet',

'uit genade' ontvangt. Geloofs zekerheid is een gave die men in de loop van het leven verwerven kan, als mens onder de mensen, maar als gave van God. En omdat het bij gelovige bestaans zekerheid gaat om een geschonken vertrouwen en een geschonken geborgenheid, is geen enkele formule in staat deze zekerheid definitief vast te leggen. Elke formulering, hoe onderschreven ze ook is, blijft steeds oriënterend, en een afschaduwing van het mysterie waarin de gelovige zijn vertrouwen is gaan stellen. Gelovige bestaans zekerheid vraagt daarom niet om een definiërende houding, maar om een belijdende, uitnodigende en zoekende houding. Men leeft uit de (wellicht soms maar even geziene) aanwezigheid van het Koninkrijk Gods in onze geschiedenis. Het is een vertrouwen dat zich overgeeft aan het nog-niet van deze toekomst. Het zoekt naar de gelegenheden waar dit Koninkrijk Gods zich verder nog zal manifesteren.

Het is tegen deze achtergrond zeer opvallend (namelijk onvermoed evangelisch) om te zien dat de centrale interesse van L.P.O. III tot nu toe geweest is om de feiten te analyseren, om de werkelijkheid te leren kennen zoals die zich voordoet. Dit analyseren, beluisteren, uitnodigen tot verslag, is namelijk een koers die op zeer vruchtbare wijze kan voeren uit het dilemma waarvan sprake was op het einde van punt 1.2. Analyseren is allermint — theologisch en pastoraal gesproken — slechts voor-werk. Want als alles in het geding is, herwint men zijn gelovige bestaans zekerheid wanneer men luisterend en analyserend tracht te achterhalen wat met onszelf en anderen in deze tijd gaande is. Een analyserende, en daarin evangelische koers legt niet allereerst maatstaven aan, maar vraagt aan de anderen om verheldering, stelt niet eerst zelf een theologie op maar vraagt om de reflecties van de anderen, geeft zelfs niet eerst de eigen belijdenis, maar vraagt allereerst waaraan de anderen hun bestaans zekerheid ontleenen.

1.5. *Een theologische vraag*

Tegen de achtergrond van het bovenstaande komt de vraag „wat is kerk” er ook anders uit te zien. Vanaf het tweede Vaticaans Concilie is het officieel gemeengoed in de Kerk geworden dat „Kerk-zijn” een gebeuren is. Welnu: een gebeuren is dynamisch, vindt plaats, voltrekt zich in de concrete geschiedenis van mensen. Kerk-zijn een gebeuren noemen, betekent dat de geloofswaarheid, de wezensdefinitie van de Kerk slechts in die concrete geschiedenis kan worden opgespoord. Daarom is de vraag, waarvan wordt uitgegaan in het hiernavolgende gedeelte, omschreven als: waaruit ontstaat Kerk-zijn in onze Nederlandse situatie (waarbij alleen de ingediende rapporten als informatie gehanteerd zijn)? Wat is de oorsprong, de bron van het Kerk-zijn, zoals deze zich in onze situatie manifesteert?

Wie het verslag leest van de derde plenaire vergadering van L.P.O. III in mei 1978, zal bemerken dat deze vraag in alle delegaties op een of andere wijze wordt verwoord en als centraal wordt aangevoeld. Expliciet gebeurt dat in de woorden van de Utrechtse en Haarlemse delegaties. Maar in feite stelt ook de Bossche delegatie deze vraag wanneer ze aandacht vraagt voor het verschijnsel van de geloofsvorming. En de Bredase delegatie sluit zich bij deze vraag aan door te blijven kiezen voor de procesgedachte. De Rotterdamse delegatie zegt door te willen gaan op de ingeslagen weg

van de analyse, en de Roermondse afvaardiging wil in verdere gesprekken met allerlei groepen ontdekken hoe we als kerk uitnodigend kunnen zijn.

De theologische vraagstelling waarvan hier wordt uitgegaan, is dus geenszins nieuw. De voorafgaande punten willen slechts de evangelische zin en de pastorale betekenis ervan aangeven.

2.1. *De werkwijze*

In het hiernavolgende gedeelte is, zoals in de inleiding (1.1.) reeds werd aangekondigd, niet per rapport geanalyseerd wat voor een kerkbeeld daarin aanwezig is. Dat zou op de eerste plaats reeds daarom nauwelijks mogelijk zijn, omdat in lang niet alle rapporten het materiaal even uitvoerig is, en omdat het materiaal ook lang niet overal dezelfde mate van samenhang vertoont. Bovendien hebben we niet willen werken met een vooraf vastgestelde ecclesiologie. De reden hiervoor is in de bovenste punten uitvoerig aan de orde geweest. Wat zijn dan wel de uitgangspunten geweest voor onze bestudering van de rapporten? We zijn ervan uitgegaan dat de begrippen kerkopbouw en gemeenschapsvorming elkaar niet bij voorbaat dekken. Kerkopbouw is wel gemeenschapsopbouw, maar niet elke vorm van gemeenschapsopbouw is kerkopbouw.

Vervolgens hebben we de term „opbouw”, die ook in andere takken van wetenschap functioneert, hier op een theologische wijze verstaan. Vragen naar „kerkopbouw” is dan vragen waar in onze situatie Kerk ontstaat (vgl. punt 1.5.).

Om al deze redenen is als werkwijze gekozen eerst een samenvattend overzicht te geven van de gegevens die de rapporten opleveren bij de vraag waaruit Kerk in onze situatie ontstaat. Dit overzicht zullen we dan vervolgens nog van een paar theologische overwegingen voorzien. Van overzicht en commentaar samen hopen we dat het dienst kan doen bij die situaties waarin het gesprek juist gaat over het Kerk-zijn van de eigen groep en die van anderen.

Tenslotte willen we nog wel opmerken dat een samenvatting een generaliserende werking heeft. Het veralgemeent zowel de moeilijkheden als de gevonden oplossingen ter plaatse. Als alle rapporten even uitvoerig en even samenhangend waren geweest, dan had pas goed geïllustreerd kunnen worden dat Kerk-zijn primair een lokaal en regionaal gebeuren is, zonder dat dit leidt tot de onmogelijkheid om elkaar te verstaan.

2.2. *Een levende Kerk*

Als men de rapporten leest, dan wordt als meest fundamentele bron, waaruit Kerk-zijn ontstaat, op verschillende plaatsen genoemd de presentie van de levende Heer, de aanwezigheid van Gods Geest, of God als enige evidentie van het bestaan. Vooral de eerste twee omschrijvingen komen voor. Men is gegrepen door bijvoorbeeld teksten uit de Handelingen die het verband leggen tussen de Geest van God, de levende Heer en datgene wat de fundamentele bezieling is van het samen geloven en Kerk-zijn. Men spoort ertoe aan goed op te letten en bekijken hoe de Geest mensen laat geloven dat Jezus leeft. Anderen spreken over gemeenschappen waar je ervaart dat de diepste vragen naar menselijk geluk en naar God een en hetzelfde zijn. Elders leest

men dat Kerk-zijn wezenlijk bepaald wordt door verbonden met de zaak van de Heer, en dat dat tot gevolg heeft dat we nu voor de taak staan praktische oplossingen te vinden voor de realisering van de inhoud van het Evangelie. Het Rijk Gods is midden onder ons, en we moeten ons er niet toe laten verleiden de Geest in te perken. Vaak wordt gesproken over de Heer als enige norm of leermeester binnen de gemeenschap, en over de variëteit van de gaven van de Geest. Nogal wat mensen vernieuwen hun geloofservaring in een kerkgemeenschap die vanuit deze overtuiging leeft. Voor anderen wordt die norm weer anders verwoord. Jezus van Nazareth is de persoon die heel mijn leven bepaalt, wiens grondgedachten ik gestalte tracht te geven, die voor mij de spelregels van het leven gemaakt heeft en op wie je terug kunt vallen als er niemand meer is. Weer anderen zijn voortdurend op zoek hoe men de heilsgeschiedenis in de Schrift, met zijn voortdurende crisissituaties rond heil en onheil, kan door-trekken in onze tijd, en in onze situatie kan opsporen. Sommigen omschrijven de centrale bron van het Kerk-zijn als het geloof in de levende God, dat tot ons is gekomen in persoon, leven en woorden van Jezus Christus en van generatie op generatie wordt doorgegeven in de gemeenschap van Christus' Kerk. Anderen zeggen dat de Kerk de gemeenschap van gelovigen is waarin het Woord van het Evangelie klinkt en waarin geprobeerd wordt het Rijk van God zichtbaar en hoorbaar te maken in termen van aardse werkelijkheid.

Deze gelovige overtuiging krijgt echter gestalte in een concrete levenswijze, in een bepaalde stijl van leven. Los daarvan komt dit geloof niet voor. Die stijl van leven dient, om van dat geloof getuigenis af te leggen, gekenmerkt te worden door gastvrijheid, door uitnodiging, hartelijkheid, warmte en geborgenheid. Die stijl van leven dient getypeerd te worden door dienstbaarheid. Alleen zo is ze herkenbaar als een stijl van mensen die samen Kerk-zijn.

Zo'n levenswijze dient ook haar stempel op de opvoeding te drukken. Men gaat erin delen via de ouders, het gezin, en het milieu. Zo'n stijl van leven creëerde in voorbijgaande jaren zelfs een hele cultuur van omgaan met elkaar, „het rijke roomsche leven”, en bij sommigen leeft heimwee hiernaar. Maar vele anderen kondigen kennelijk in de vaak herhaalde woorden gastvrijheid, hartelijkheid en uitnodiging het ontstaan aan van een nieuwe cultuur van onderlinge verbondenheid, zoals ergens gezegd wordt: een nieuwe „geloofssfeer”.

Een geloofssfeer, welke dan ook, is echter ergens te lokaliseren. Ze kan verbonden zijn met de binding aan een bepaald gebied, een wijk, de plaatselijke bevolking, een bepaald kerkgebouw. Maar evenzeer kan ze kennelijk verbonden zijn met de binding aan een werksituatie, en aan een bedrijfs(tak)situatie. Ze zoekt haar weg in situaties van werkloosheid. Ze kan ontstaan in scholengemeenschappen. Ze kan het karakter bepalen van gevestigde religieuze gemeenschappen, maar kan ook gaandeweg doorbreken in bewegingen voor de vrede, voor milieu-behoud, voor bepaalde politieke overtuigingen of voor sociale acties. Ze is zelfs, volgens sommigen, onderhuids aanwezig bij mensen die haar niet als zodanig uitdragen, als een „verscholen hoop” en in „verborgen gaven”.

☆ *De Nationale Raad voor Katechese heeft tijdens zijn studiedagen van 22 tot 24 augustus 1978 Dr. J. W. C. Jansen tot zijn nieuwe voorzitter gekozen.*

Men kan zeggen dat de genoemde bronnen van Kerk-zijn zich verdichten, uitdrukkelijker worden wanneer mensen op titel van die gelovige levenswijze hun onderlinge relaties op enigerlei wijze gaan organiseren. Dat ziet men plaatsvinden wanneer mensen regelmatig bijeenkomsten gaan beleggen om voor hun situatie de Schrift te verstaan, om samen na te denken over de evangelische zin van allerlei maatschappelijke taken of om samen te bidden. Maar dat gebeurt ook door het inrichten van een „Open huis”, van een jongerencentrum of door het organiseren van een „Kerst-inn”. Het blijkt dat zo'n stap een moment van bewustwording vraagt. Wanneer het verlangen naar een gelovige levenswijze vaag was, wordt het nu meer uitgesproken. Wanneer die gelovige levenswijze al generaties lang een bepaalde organisatievorm kende, leidt het tot vernieuwing van die organisatie, tot een nieuwe bezieling. In beide gevallen kan men echter „werkgroepen” en „projectgroepen” zien ontstaan. Ergens worden werkgroepen zelfs de ziel van ons Kerk-zijn genoemd. Men leest van talloze groepen van deze aard, werkend met de meest uiteenlopende methoden, gedragen door amateurs en door professionals (hetgeen niet hetzelfde is als: leken en priesters), gericht op zeer verschillende doelen, bezorgd om allerlei mensen. Kerk-zijn in Nederland verdicht zich onmiskenbaar in deze werk- en projectgroepen.

Op dat moment van het ontstaan van Kerk-zijn gaan zich ook spanningen en conflicten voordoen. Spanningen tussen de priester die zich voor het erfgoed van zijn parochie verantwoordelijk voelt en de groep van het jongerenkoor die tenslotte maar ergens anders onderdak zoekt. Men leest over conflicten tussen een vereniging die de Latijnse liturgie wil behartigen en de voorstanders van liturgie in de volkstaal. Men spreekt over spanningen tussen ouderen en jongeren en tussen conservatieven en progressieven. Er rijzen conflicten tussen schoolbesturen en ouderverenigingen, tussen bisschoppen en plaatselijke kerkgemeenschappen. Conflicten en spanningen brengen kennelijk mede het Kerk-zijn in onze situatie voort. Niet altijd frustreren ze alleen maar. Ze zetten ook aan tot verdere bewustwording van de titel waarop men bijeen gekomen is. En her en der worden ze op voorbeeldige wijze gehanteerd. Door onderdak te verschaffen, door het gevaar voor eigen sektenvorming te gaan onderkennen, door een senaat te benoemen, door voorzichtig met klassieke termen om te gaan of juist in de vertrouwde woorden aan te spreken, door zich bewust te blijven van de noodzaak bij andere groepen (h)erkend te kunnen worden onder de titel waarop men bij elkaar komt.

De titel waarop men bijeen is, kan nog op allerlei andere manieren uitdrukkelijk gemaakt worden. Kerk-zijn kan zich verder verdichten wanneer de groep zoekt naar een geloofsvisie, een samenhangende kijk op haar doen en laten. Ze probeert haar gemeenschappelijke levenservaringen, haar gemeenschappelijk verstaan van de Schrift en staan in de traditie en in de eigen tijd in een geordend geheel onder woorden te brengen. Zo'n geheel ontstaat gaandeweg, als de visie van de groep. Men kan lezen dat er klassieke en vertrouwde termen voor worden gebruikt, maar men neemt ook het ontstaan van nieuwe begrippen waar. Zo'n geloofsvisie maakt de groep hechter en duidelijker herkenbaar, zowel voor de eigen leden als voor anderen.

Ingeleid worden in die groep kan dan op een gegeven moment gaan vragen om allerlei vormen van catechese, terwijl in die catechese de groep tevens haar eigen bestaan voltrekt. Samenhang en herkenbaarheid, verdichting van het Kerk-zijn, kan verder ook plaatsvinden wanneer men sleutelfiguren vindt, ambtsdragers die de eenheid van

de groep behartigen en haar telkens weer het geloof voorhouden op basis waarvan ze bijeen gekomen is; die dit geloof onder woorden kunnen brengen en in daden kunnen symboliseren. Kerk-zijn verdicht zich wanneer er verkondiging plaatsvindt en de viering van de sacramenten. De meest centrale verdichting heeft plaats wanneer de groep eucharistie viert, de herinnering aan het leven, sterven en verrijzenis van de Heer onder woorden brengt en God dankt voor de gave van deze mens.

Het spreekt overigens vanzelf dat met name in bijvoorbeeld parochies en gevestigde religieuze gemeenschappen, waar een gelovige stijl van leven reeds generatieslang ook organisatorische vormen heeft aangenomen, de in deze alinea genoemde aspecten waarin zich Kerk-zijn verdicht, allemaal voorkomen. Daar waar men nog zoekt naar een gelovige stijl van leven en naar de vormgeving hiervan, treft men veelal een of enkele van deze elementen van kerkopbouw aan.

Om de genoemde aspecten van Kerk-zijn heen ontstaat en verdicht het zich ook naar zijn organisatorische kant. Men gaat raden inrichten om gezamenlijk de verantwoordelijkheid te dragen. Men gaat taken verdelen en mensen toerusten om deze aspecten te behartigen. Er wordt nagedacht over beleid om de toekomst zeker te stellen. Ook hier geldt dat vanuit groepen die reeds een generatieslange voorgeschiedenis kennen, eerder aan beleid en beleidsverantwoordelijkheid gedacht wordt dan daar waar men nog aan een eerste vorming van de gelovige stijl van leven werkt.

2.3. *Enkele theologische overwegingen*

Bij de uiteenzetting van de werkwijze (punt 2.1.) is naar voren gekomen dat de term „kerkopbouw” theologisch verstaan kan worden als de vraag naar de bron, de oorsprong van het Kerk-zijn in onze situatie. Uit de in het vorige punt gegeven samenvatting blijkt echter dat met een zo verstane vraag naar kerkopbouw nog een andere kwestie verbonden is. De bron van het Kerk-zijn kan zich op verschillende manieren verdichten. En ook dit verdichten is een element van de term „kerkopbouw”. Teruggrijpend op wat in punt 1.5. gezegd is over Kerk-zijn als een gebeuren, kan men nu zeggen dat de bron van het Kerk-zijn kan zich op verschillende manieren verdichten. En ook dit verdichten is een element van de term „kerkopbouw”. Teruggrijpend op wat in punt 1.5. gezegd is over Kerk-zijn als een gebeuren, kan men nu zeggen dat de bron van het Kerk-zijn zelf altijd reeds verward ligt in een geschiedenis van verdichtingen. Die geschiedenis is onze eigen, Nederlandse geschiedenis. Daarin zijn reeds in het verleden concrete vormen gevonden om de Kerk op te bouwen (een bepaalde omschrijving van 't geloof in de levende Heer, een bepaalde levensstijl, een bepaalde organisatie, verkondiging, sacramentenbediening, ambtelijk functioneren enz.). Maar daarnaast treft men momenteel ook het ontstaan van nieuwe vormen aan, en nieuwe bezielingen in vertrouwde vormen. Nu is het verleidelijk om in deze situatie datgene wat als verdichting genoemd is, te gaan beschouwen als een set van objectiveerbare kenmerken, die wanneer ze allemaal in een gemeenschap aanwezig zijn, deze gemeenschap bestempelen tot „Kerk”. Verdichtingen worden dan gehanteerd als maatstaven vooraf. De hier volgende overwegingen zijn vooral bedoeld om aan te geven dat men zo beter niet over die verdichtingen kan spreken, en om te verduidelijken waarover men dan wel spreekt als het gaat om verdichtingen van het Kerk-zijn.

Spreken over zaken die het Kerk-zijn verdichten, is ten diepste een spreken over de manier waarop de Geest van God present is in onze wereld. Want die Geest is het fundament van Kerk-zijn. Wat betekent het echter om de Geest het fundament van het Kerk-zijn te noemen? De Geest van God is de Geest van Jezus. Tenslotte gaat het Kerk-zijn terug op Jezus van Nazareth, dat wil zeggen dat het teruggaat op een persoon. Een persoon is echter altijd meer dan een hoeveelheid registreerbare gegevens of te definiëren formuleringen. Het wezenlijke van een persoon onttrekt zich juist daaraan. Het wezenlijke van een persoon kan slechts via persoonlijke ervaring worden meegedeeld.

En dat geldt ook voor de persoon van Jezus van Nazareth. Het doorgeven van de persoonlijke ervaring met hem roept evenwel gemeenschap op, de gemeenschap van hen die bij elkaar die persoonlijke ervaringen herkennen en deze ervaringen willen delen. Voor de gelovigen is Jezus van Nazareth echter niet alleen het fundament van hun Kerk-zijn omdat hij een bijzondere, menselijk-overtuigende, historische persoon is geweest. Voor gelovigen is Jezus van Nazareth fundament van het Kerk-zijn omdat mensen in de ontmoeting met hem, zoals hij concreet optrad, antwoord ervoeren op de diepste vragen van de mens, de vraag naar God en naar de zin van het leven. Ze ervoeren in hem hierop voor hun eigen leven een antwoord, omdat ze in hem een eenheid tussen God en mens ervoeren die heel zijn leven bepaalde. Tot in zijn sterven hebben ze deze eenheid onderkend, en over zijn dood heen, in zijn verrijzen hebben ze deze eenheid ervaren als een nieuwe, en blijvende vernieuwing van hun bestaan. Dit alles heeft hen tot gemeenschap geroepen. Vandaar dat heel het leven van Jezus van Nazareth, zijn sterven en verrijzen oorsprong en bron van Kerk-zijn genoemd mogen worden. En wie tot deze gelovige overtuiging komt, weet dat de bijzondere eenheid tussen Jezus en God niet alleen op initiatief van mensen in het meedelen van de interpersoonlijke ervaring wordt vastgehouden. Gelovigen belijden dat de actuele (h)erkenning van Jezus' eenheid met God, als het antwoord op de laatste vragen van de mens, vragen naar heil, heel-zijn, iets is wat de mens overkomt, wat hij ontvangt als een gave die het leven kan helen. Welnu: om deze ervaringen onder woorden te brengen, zeiden reeds de eerste gemeenten van christenen dat de Geest van God dezelfde is als de Geest van Jezus, en dat het die Geest is die hen samenroep tot „ecclesia”, Kerk-zijn.

Dit alles heeft nog een uitermate belangrijke consequentie. Wanneer men in Jezus' eenheid met God het antwoord ervaart op de uiteindelijke vragen van de mens, houdt dat in dat men aan Jezus' eenheid met zijn Vader een uiteindelijke (eschatologische) betekenis toekent. Hoewel Jezus volop mens was, en in de grenzen van tijd en ruimte heeft geleefd, hebben de eerste gemeenten reeds in hem ervaren dat de kern van zijn bestaan niet tot die grenzen kan worden beperkt. In die kern herkenden zij niet alleen het antwoord op de diepste vragen van hun eigen mens-zijn maar ook het antwoord op centrale vragen van alle mensen, en van alle tijden. Zo hebben ze zich overgegeven aan de kern van Jezus' bestaan, dat ze erop vertrouwden te kunnen zeggen dat hij de vervulling van alle tijden is. Zolang wij als mensen echter nog in een geschiedenis leven, betekent dat dat vervulling vooral als belofte van vervulling verstaan moet worden. In elke situatie zal dus opnieuw ontdekt en ervaren moeten worden waarin de kern van Jezus' bestaan gelegen is. Want alleen zo kun je waarmaken dat hij de vervulling van alle tijden is.

Spreeken over verdichtingen van het Kerk-zijn moet daarom liever niet in die verdichtingen maatstaven-vooraf zien. Dat zou namelijk veronderstellen dat men vooraf weet hoe de gave van de Geest zich zal manifesteren en dat men vooraf weet wat de inhoud is van de vervulling van alle tijden. Men neemt dan de persoonlijke en de op de toekomst gerichte dimensies in het christelijk geloof te weinig serieus.

En de gelovige bestaanszekerheid (vgl. punt 1.4.) is met maatstaven-vooraf evenmin gediend. Gelovige bestaanszekerheid verwerft men veeleer doordat anderen mijn geloofservaringen (h)erkennen en die van hen met mij willen delen. Zo is gelovige bestaanszekerheid heel wezenlijk met gemeenschapsvorming verbonden. In die gemeenschapsvorming kan het Kerk-zijn zich verdichten doordat men uitdrukkelijker gestalte wil gaan geven aan het gemeenschappelijk delen van de ervaringen en het gemeenschappelijk zoeken tot de kern van Jezus' bestaan. Dit gestalte geven aan die gemeenschapsvorming zal hopelijk steeds nieuwe impulsen blijven krijgen van menselijke creativiteit. Het zal zich hopelijk ook niet eenzijdig beperken tot één sector van het menselijk leven, bijvoorbeeld alleen in de meditatie of alleen in de actie, alleen in de sacramentenviering of alleen in de diakonie, alleen in de vredesbeweging of alleen in de actiegroep. Het zal zich hopelijk ook niet eenzijdig beperken tot één groepering in onze samenleving, bijvoorbeeld alleen de religieuzen of alleen de militanten, alleen de voor kunst en schoonheid gevoeligen of alleen de rationeel ingestelden, alleen de spontanen of alleen de beleidsmakers. Het Kerk-zijn proberen te verdichten door uitdrukkelijk gestalte te geven aan de bedoelde gemeenschapsvorming, behoeft telkens weer nieuwe creativiteit. Maar er zijn in de christelijke traditie ook beproefde wegen voor gevonden, wegen waarlangs men blijkbaar toegang kan vinden tot de kern van Jezus' leven. De meest beproefde is de viering van de eucharistie. Maar nergens staat ze in de traditie los van andere wegen, zoals diakonie, catechese, viering van sacramenten, functie van het ambt. Omdat ze blijkbaar toegang verschaffen tot de kern van Jezus' leven, zijn deze wegen beproefd gebleken. Maar dat betekent dat steeds opnieuw bezien dient te worden hoe ze voor de geloofservaring van nu dienstbaar gemaakt kunnen worden. En het betekent bovendien dat ze de presentie van de Geest niet garanderen, ook al zijn ze in een groep allemaal aanwezig. Een groep die „Kerk” is, kan dat slechts van zichzelf zeggen in een belijdenis. Een dergelijke belijdenis uitspreken is echter ten diepste het gelovig herkennen van de aanwezigheid van de Geest en het vertrouwen uitspreken dat hij in deze groep en langs de gevonden wegen ook in de toekomst herkenbaar zal blijven. Bij anderen „onderzoeken” in hoeverre bij hen sprake is van Kerk-zijn, kan dan ook alleen maar het karakter hebben van een uitnodigend presenteren van de wegen die men zelf gelooft gevonden te hebben. Zo kan een waarlijk katholieke geloofsgemeenschap ontstaan, dat wil zeggen een gemeenschap die open staat voor elke persoonlijke, sociale en culturele verbijzondering van het geloof in Jezus' eenheid met God; een gemeenschap die alomvattend is in die zin dat ze ontdaan is van elke verbijzondering die ook maar één mens gegrond zou kunnen verhinderen tot het „Kerk-zijn” te willen behoren.

3.1. *Twee kerkbeelden?*

Theologische uiteenzettingen hebben al snel de neiging onbereikbare idealen te

schilderen. Daarom moet de gedachtengang weer terug naar de concrete situatie van het L.P.O. III. Daar wordt het gesprek steeds weer bemoeilijkt door de overtuiging dat er toch reeds twee kerkbeelden in Nederland bestaan die nauwelijks met elkaar in gesprek gebracht kunnen worden. Nu heeft Mgr. Bluysen zich in de tweede plenaire zitting in mei jl. reeds afgevraagd of het er wel twee zijn, of dat het er ook niet meer kunnen zijn. Zijn intuïtie was, menen wij juist. Wanneer de deelnemers van het L.P.O. de situatie in de Nederlandse kerk schilderen en haar beschouwen als een soort dilemma, wordt er in feite door hen met meerdere soorten van tegenstellingen gewerkt. Zeer illustratief hiervoor zijn de notulen van de genoemde, tweede plenaire zitting. Men spreekt over spanningen tussen „groepen aan de basis van de Kerk” en de „gehele geloofsgemeenschap”. Maar anderen spreken over enerzijds grote en kleine groepen die bij de Kerk betrokken zijn, naast groepen mensen die afhaken. Men spreekt over „de grote Kerk(beleid)”, naast en tegenover „de groepen”. Anderen lokaliseren de spanningen in de (volgens hen onnodig verscherpte) tegenstelling tussen instituut en gemeenschap. En tenslotte zijn er die spreken over het onderscheid tussen een grootschalige Kerk (ambt en leergezag) en groepen met directe, warme en hartelijke relaties. Men kan dus, afgaande op de gebruikte termen, niet spreken (zoals ook de motie-Bindels deed) van twee kerkbeelden en constateren dat dit door de bisschoppen is bevestigd.

Men kan ook niet opwerpen dat hier weliswaar verschillende termen worden gebruikt, maar dat die uiteindelijk toch teruggaan op twee kerkbeelden. Want wanneer men de gebruikte terminologie nauwkeurig beziet, is er allereerst geen sprake van „kerkbeelden”, dat wil zeggen geen sprake van samenhangende opvattingen over datgene wat Kerk-zijn is, hoe het functioneert in het geheel van het menselijk leven en waar momenteel de pastorale hoofdtaken liggen. Een „kerkbeeld” zou juist zo'n samenhangende visie, die ecclesiologie en beleidsvoornemens verbindt, moeten zijn. Maar in de gebruikte tegenstellingen gaat het niet zozeer om theologie als wel om opvattingen over datgene wat momenteel pastoraal het belangrijkste is. Wellicht worden met name vanuit het idee, dat daarbij alles in het geding is (vgl. 1.3.) deze opvattingen „kerkbeelden” genoemd. Maar deze terminologie maakt ondertussen wel de taak waarvoor het L.P.O. zich geplaatst ziet veel ondoorzichtiger dan nodig is.

3.2. *Naar kleinschaligheid*

In de hierboven (in punt 3.1.) genoemde tegenstellingen worden in feite een hele reeks pastorale beleidsvragen aangereikt. Meer of minder uitgesproken gaat het zowel om vragen naar de relatie Kerk-samenleving, als om vragen naar de relatie tussen structurerend beleid en spontane ontwikkelingen, het gaat om een goede omschrijving en afbakening van de eigen verantwoordelijkheden van ambtsdragers en leken en tenslotte ook nog om vragen naar grootschalige en kleinschalige kerk-gemeenschappen en -instituten. Men maakt de taak van het L.P.O. onnodig ingewikkeld door, vanuit het gevoel dat alles in het geding is, deze vragen allemaal onder één noemer te brengen: het conflict tussen twee kerkbeelden. Wanneer men zich realiseert dat de geloofs zekerheid nog niet op het spel behoefte te staan (vgl. punt 1.4.), ook wanneer het aantal beleidsvragen groot is en de aard ervan gecompliceerd, is wellicht een meer nuchtere benadering van de taak van het L.P.O. mogelijk. In feite

zou men zich op het L.P.O. verder dienen te concentreren op de vraag (die ook steeds duidelijker werd op de mei-zitting) of het feitelijke leven van de Nederlandse Kerk in de komende decennia niet veel kleinschaliger moet zijn dan het tot nu toe (althans dertig à veertig jaar lang) geweest is. Deze vraag raakt aan allerlei kwesties die hierboven (in punt 3.1.) genoemd zijn. Maar is ze onoplosbaar zonder dat op al die andere vragen een antwoord is gevonden.

Wat is het belang van die vraag naar kleinschaligheid? Sociologen en historici hebben al meerdere malen de katholieke zuil en het rijke roomse leven beschreven, die tot ver in de vijftiger jaren zo karakteristiek waren voor de Nederlandse katholieke geloofsgemeenschap. Maar dergelijke studies alleen zijn nog niet voldoende voor een juist zicht op de huidige taak van het L.P.O. De deelnemers en hun achterban zouden hun gezamenlijke herinnering weer moeten mobiliseren, en zich de trekken van grootschaligheid voor de geest moeten halen die typerend waren voor die geloofsgemeenschap. Dan wordt het begrijpelijker waarom nu de vraag zich opdringt of (ook) in de kerkgemeenschap niet meer naar kleinschaligheid moet worden toegewerkt. Terecht wordt dan direct de vraag gesteld of met zo'n nieuwe koers de gelovige identiteit van ons Kerk-zijn op het spel staat. Immers, die gelovige bestaanszekerheid heeft in de voorbije decennia zinvolle gestalten aangenomen in concrete, grootschalige vormen van kerkopbouw. Theologen kunnen dan behulpzaam zijn bij het aandragen van inzichten die een nieuwe koers ook gelovig verantwoord doen zijn. Maar ook hun studies zijn niet voldoende voor een juist zicht op de taak van het L.P.O. De deelnemers en hun achterban moeten nog veel meer dan gebeurt hun gezamenlijk geloven raadplegen. Ze zouden aldus opnieuw het vertrouwen kunnen verwerven dat daarin authentiek-christelijke inzichten liggen opgeslagen.

Noch de wetenschappelijke inzichten van sociologen en historici, noch die van theologen noch gezagswoorden van ambtsdragers kunnen, althans mogen de gezamenlijke herinnering en het gezamenlijke geloofsaanvoelen vervangen dat zo'n nieuwe koers verantwoord doet zijn. Waarbij hier nog zij opgemerkt, dat door een koers naar meer kleinschaligheid niet vanzelf de andere vragen die in punt 3.1. werden opgesomd, zullen worden opgelost. Ook kleinschaligheid is niet de sleutel op alle sloten. Het is slechts één sleutel op één slot en we doen er goed aan ons vaak het beroemde gebed van Newman voor de geest te blijven halen waarin hij God vraagt niet om een alles overstralend licht, wel om voldoende zicht om verantwoord de volgende stap te kunnen zetten.

Heerlen, augustus 1978

A. Brants

T. van den Hoogen

☆ *"Bijbelse vorming in parochieverband" is een brochure van het Diocesaan Pastoraal Dienstencentrum van het Aartsbisdom Utrecht. Deze brochure bevat een handreiking voor mensen die in groepsverband bijbel willen lezen, o.a. enkele suggesties over het 'hoe' van gezamenlijke bijbellesing, en een lijst met geschikt hulpmateriaal.*

Het is te bestellen bij bovengenoemd Dienstencentrum, Amersfoortseweg 10, Zeist, tel.: 03404-3 14 34. Prijs f 1,— (excl. porti).